

Összességében elmondható, hogy a kisebbségi hallgatók egymás közötti barátsága, valamint a háttérüket értékké emelő egyesületi aktivitás az, amiből a hallgatók folyamatban lévő mobilitásának kisebbségi kultúrája táplálkozik. További kutatás téma lehet, hogy az észak-afrikai bevándorlók középosztálybeli leszármazottainak stratégiái hogyan fejlődnek az idő előrehaladtával, ahogyan az egyének tartós kapcsolatokat és stabil pozíciókat építenek ki a középosztályon belül.

Pethő-Szirmai Judit

KISEBBSÉGI POLITIKA

Reprezentáns kortársak problematikus múlttal a háború utáni Nyugat-Németországban: a német múltfeldolgozás újabb eredményei

Wirsching, Andreas: Zur aktuellen Situation der „Aufarbeitung der NS-Zeit“. = Südosteuropa Mitteilungen. 54. Jg. 2014. 4. No. 16-27. p. - Rohstock, Anne: Vom Antiparlamentarier zum „kalten Arisierer“ jüdischer Unternehmen in Europa. Theodor Eschenburg in der Weimarer Republik und im Dritten Reich. = Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. 63. Jg. 2015. 1. No. 33-59. p.

Wirsching ma a 20. századi német történet egyik legkiválóbb művelője (München). A nemzetiszocialista múlt feldolgozásának jelen állásáról írt beszámolója háttéranyagnak készült a témakör egy szűkebb szeletének szentelt tanulmányosorhoz (a Délkelet-kutatás folyamatairól, ismertette a Kisebbségkutatás egyik előző száma), általános kitekintése ugyanakkor önmagáért is helytáll. A múltfeldolgozás újabb keletű, a 80-as évek végétől indult szakaszáról van szó, amely az átfogó folyamatok 50/60-as évekbeli, ideológiai-politikai előjelű (nagy részét a nürnbergi per tematikájához kapcsolódó) feltárás-kísérleteit követően mélyebbre merít a tizenkét évi náci uralom bűnterhes napi politikájával való együttműködés gyakorlati köznapjaiba. A hajtóerő most a lemenők immár harmadik nemzedékének igénye a mindenoldalú megismerésre az erkölcsi önbecsülés újraalapozása érdekében. Az új szakaszban a közélet, a tudományosság, a kulturális alkotótevékenység vagy akár a gazdasági szféra „átigazolt” vagy az 1945-ös igazolási eljárást éppenséggel elkerülő képviselői, esetleg pusztán elővigyázatlan „útitársak” kerülnek látótérbe. A feltárás óhatatlanul beleütközik az intézményi tényezőbe (bank, vállalat, hatóság, kutatóhely): kiderül, a szóban forgó korifeusok miképp, hol bújtak meg évtizedeken át e fedezékekben. Hangsúlyval kerül terítékre például az

igazságügy vagy a külügy gyakran kísértetiesen masszív személyi folytonossága. Párhuzamosan olyan, új keletű közületek is szem elé kerülnek, mint a felszámolt-megtizedelt külső etnikai szigetek menekült-szervezetei, illetve ezek országos szövetsége. – A lappangó múlt törvényszerűen tör a felszínre a generációs védőháló fokozatos lebomlásával. Az első lépés általában az önéletrajzok, memoárok valóság tartalmának mimikrijének, hamis apologetikájának lebontása, általában kivárva az érintett pályák lezárulását. Az utódnemzedék a legitimitációja érdekében olykor maga kezdeményezi adott, kompromittáló előzmények tisztázását. A kései „leleplezések” természetesen messze állnak a büntetőjogi felelősség kérdésétől, de mindenesetre közelebb visznek a szerepek valós megítéléséhez, egy-egy felettébb ragyogó karrier értékelését is visszaállítva a realitások talajára. Innen fakadóan az ezredforduló körül Németország-szerte sor került számos utca- vagy iskolanév-változtatásra.

A kutatások két főbb területre összpontosulnak: az óriásvállalatok és a társadalomtudományi szakma körére. Előbbi vonatkozásban a nürnbergi perben eleve érintett Krupp-művek mellett a szintén hadiipari Flick-, illetve a Quandt-konzern tulajdonosi körére irányul a figyelem, de sor kerül Dr. Oetker élelmiszeripari nagyvállalatára is. Szerzőnk ez utóbbi témát két társszerző bevonásával készült könyvében maga dolgozza fel részleteiben (*Dr. Oetker und der Nationalsozialismus*, 2013), amire maguk az örökösök adtak megbízást. Egy korábbi, csak tapogatózó jellegű feldolgozás is készült még a vezér életében (R. Jungbuth: *Die Oetkers – Geschäfte und Geheimnisse der bekanntesten Wirtschaftsdynastie Deutschlands*, 2004), amely akkor nem élvezhette a család támogatását. A kései visszapillantás a vállalati szereplők esetében a Wehrmacht felfegyverzésében, hadseregellátásában nyújtott, korábban is ismert s annak idején akár szankcionált tevékenységén felül a náci társadalmi-politikai elittel való elemi összefonódás, továbbá az üzemekben hadifoglyok és lágerlakók tízezreivel rendszeresített rabszolgamunka eddig homályban maradt tényeit tárja fel. Tudományos területen olyan prominens szaktekintélyek nimbuszát nyirbálja meg a kutatás, mint Karl Dietrich Erdmann (1910-1990) vagy Theodor Schieder (1908-1984), mindkettő újkortörténész, akiket karrierjükben a hitleri rendszer aktív szolgálatára indított el, és a háború után kisebb-nagyobb buktatókkal, de

végül sikeresen nyergeltek át a depolitizált tudományosságba. Soraikba tartozik a már 1933 előttről közéleti emberként ismert Theodor Eschenburg kortörténész-politológus, a háború utáni német politikatudomány úttörő és mindvégig ünnepelt képviselője.

*

Theodor Eschenburg (1904-1999) pályaképe A. Rohstock, fiatal luxemburgi történészről szentelt önálló kutatást. A hosszú életpályájával mintegy 2010 előtt még romlatlan hírnevű reprezentáns esetében (a német Politikatudományi Egyesület 2003 indított szakmai díjat a neve alatt) tulajdonképp az elsők között vágott neki a terepnek, s ki is váltotta a szorosan elkötelezett szakma, a tanítványi sereg frontális ellentámadását. Eschenburg Lübeckből elszármazott patricius-polgári családban nőtt fel (mint amilyeneket Thomas Mann korai nagyregénye bemutat, konkrétan is szerepeltette a családot), felmenői sorában városi vezetők foglaltak helyet. Tübingenben, majd Berlinben közgazdasági, történettudományi és jogi tanulmányokat folytatott. Fiatalon kapcsolatba került Gustav Stresemann († 1929) Nobel-békedíjas, demokratikus elkötelezettségéről ismert, érdemdús külügyminiszterrel. Gyakorlati érdeklődésével szindikusként működött különböző ágazati szakszervezeteknél, majd (a hitleri időszakot is beleértve) kormányzati, illetve közigazgatási területeken. A háború után a württembergi tartományi szervek létrehívásában működött közre, egyidejűleg pedig - a Weimari Köztársaság történetének tárgykörében - hézagpótló szerepet vállalt tübingi alma materének oktatómunkájában, végül bevezette a politikatudomány oktatását, melynek 1952-ben németországi viszonylatban első tanszékét is elindította. Egy évvel később társalapítója volt a *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte (jelen forrásunk) máig megjelenő rangos szakfolyóiratának*. Nagyobb munkáit továbbra is a Weimari Köztársaság történetének szentelte, majd áttért az új német fejlődésének kezdeteire is. Kortörténeti eredményeiből mindenekelőtt azonban a demokrácia-eszmére összpontosító politológiai következtetések levonására törekedett. Ezeket utóbb tovább mélyítette a napi politika és a közélet tapasztalataival, és e tárgyban elindított szabad előadásait a nagyközönség előtt is

megnyitva vagy a hamburgi *Die Zeit* hetilap kolumnistájaként valóságos „intézménnyé” nőtte ki magát. Idős korára a közvélemény a „nemzet eleven lelkiismerete”, egy új, kortársi „praeceptor Germaniae” magasztos címkéivel övezte. Eschenburg e dicsfényhez a maga önreflexiója erejéből azután korai pályaszakaszainak képét is igyekezett hozzásimítani, tübingai környezetét például a liberalizmus iskolájaként mutatva be vagy (kései memoárjaiban is) a diktatúra éveit „belső emigrációban” töltött passzív időszaknak beállítva.

A korai életrajzi irodalomban is teret nyert apologetikus önkép lebontása során azonban figyelmesek leszünk ellenkező értelmű adatokra és tényállásokra mind a weimari, mind pedig a hitleri időszakot illetően. Hogy miféle politikai iskolát is jelentett a tübingai egyetem az 1920-as évek derekától (mellyel Berlinből is kapcsolatot tartott), fény derül az egyetemtörténet sokáig lappangó epizódjából, aminek keretében itt messze 1933 előtt lezajlott az oktatói kar zsidótlanítása, a diákmozgalom pedig, melyben Eschenburg hangadó szerepet töltött be, mélységesen elkötelezte magát a népnemzeti, egyben a nyíltan antiszemita gondolatnak (ami akkoriban, persze, nem számított ritkaságnak). Ha mindez az ifjú Eschenburg akár „jobboldali” liberális világképével összefért, úgy kevésbé volt felvértezve az 1933 utáni fejleményekre. Magatartása inkább valami közties beállítottsághoz köthető, amivel Stresemann halála után a Hans Luther kancellár nevével fémjelzett, gyengébb parlamenttel és kevesebb „párt-anarchiával” járó „birodalom-reform” terve („Luther-szövetség”) mellé is odaállt. A törekvés gyakorlatilag Carl Schmitt javaslataihoz közelálló, afféle „erős államot” célzott, és lényegében a köztársasági intézmények kiüresítésének szolt. Eschenburg oroszánrészt vállalt idekapcsolódó, új típusú pártszerveződések létrehívásában is, melyek aztán jobbára elvetéltek.

1933 hatalomváltása véget vetett mindenféle alternatív politikizálásnak, Eschenburg szindikusi tevékenysége ugyanakkor észrevétlenül „felődött” át az új rendszerbe, és anélkül is, hogy vallotta volna az ideológiát, belecsusszant a „hideg” árszításba kezdő náci iparpolitika feltétlen kiszolgálásába. Ez a zsidó vállalatok, érdekeltségek adminisztratív megfojtásával és látszólag „erőszakmentes”, ám csakis nullszaldós elidegenítésével ment végbe. Rohstock idevágó kutatásai korántsem kimerítőek, hiszen az eddi-

giekben még alig feldolgozott témát illetően végeláthatatlan anyagmenyiségről van szó, de elegendőek a „demokratának” mondott Eschenburg ez időben nem kevés cinizmusra valló arcélének megrajzolásához. Utóbb kormányhivatali posztokról, pártkádereként szélesíthette tevékenységét, melynek kereteiben külkereskedelmi ágon is részt vett a kívánatos „tisztogatás” végrehajtásában, amivel a később elfoglalt és bekebelezett országok adott vállalataira mérhető végső csapást is előkészítette.

Érintik-e a váratlan leleplezések Eschenburg 1945 utáni munkásságának tisztességét? Az ismertetett tanulmány Gilles Deleuze dekonstrukció-elmélete után nyúl a személyiség, a pályafolytonosság integritás-hiányának értelmezéséhez. De talán szükségtelen is elméleti fogódzókat keresni. A körülményekkel való sodródás nem tartozik a drámai vétségek körébe. Eschenburgnak csak nyíltan meg kellett volna vallania 1933/45 közötti múltját akkor, amikor makulátlannak látszó személyiségét istenítették. Ennek híján árnyék vetődik nagyívű munkásságára: tényleg rátalált valódi önmagára, vagy a német demokrácia-építés folyamataihoz is pusztán csak „alkalmazkodott”, hogy a felszínen maradhasson, s próbálkozását épp csak szerencsés sikert övezte? Immár erős a kísértés tanításának revíziójára.

Komáromi Sándor

Az Iszlám Közösség Horvátországban: a bosnyák etnikai és a horvát polgári identitás között

Mujadžević, Dino: The Islamic Community in Croatia: Between Ethnic Bosniac and Civic Croatian Identity = Südosteuropa, 62. (2014), nov. 3275-304. p.

A szerző történész, a Zágrábi Egyetemen szerzett PhD fokozatot. Jelenleg az oszmán birodalom történetével foglalkozik, Németországban. A német kiadású folyóirat hasábjain megjelent tanulmánya a számára ismerős, horvátországi környezetben vizsgálja a muszlimokat tömörítő vallási és kulturális szervezet helyzetét, a 2012-ben, Zágrábban megtartott, „Az iszlám Európában” c. nemzetközi szimpózium megállapításainak tükrében.